

TÜRKİYE'DE HAYVAN HAKLARI İHLALLERİNE COĞRAFİ AÇIDAN BAKIŞ

Violations of Animal Right in Turkey from Geographical View

Rüştü ILGAR*

Özet

İlk “Hayvanları Koruma Derneği” 1825’de İngilizler tarafından kurulmuştur. Daha sonra birçok ülke de kurulan dernekler bir araya gelerek 1931 yılında 4 Ekim gününü “Hayvanları Koruma Günü” olarak kabul ettiler. Günümüzde tüm dünyada “Hayvan Hakları Günü” olarak kutlanmaktadır. 15 Ekim 1978’de Paris UNESCO evinde ilan edilen ve 14 maddeden oluşan Hayvan Hakları Evrensel Bildirisi ile hayvanların da hakları oldu. Ülkemizde ise hayvan haklarına dair ilk dernek, 1955 tarihinde Ankara’da kurulmuştur. Hayvan hakları bilincinin en ileri düzeyde olduğu ise ABD de’dir. Hatta okullar harici emniyet birimleri hayvan hakları eğitimi alıp özel hayvan polisleri olabilmektedirler.

Bu yazının amacı uluslar arası alanda hayvan hakları bildirisinin fikrinsel hazırlığı ve kabul edilişi, bildirinin içeriği, anlamı, değeri Avrupa Hayvan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye’deki hayvan hakları ihlalleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hak kavramı, hayvan hakları, çevre, korumacılık

Abstract

The first “the association of protecting animals” was established in 1825 by the English. Later, the association established in many countries gathered in 1931 and accepted the 4th October as “the day of protecting animals”. Today, it is celebrated as “the day of protecting animals” in the whole world. The universal announcement of animal rights, with 14 articles, announced in 15th October, 1978 in the house of UNESCO in Paris and in this way animals had the rights. In Turkey, the first association about animal rights was established in Ankara in 1955. The most successful country on the animal rights consciousness is USA. Apart from the schools, the security services become private animal police by taking the education of animal rights.

The purpose of this writing is to summaries the transportation of Animal Rights in the international area, its ideal preparations and its admission; proclamation’s content, meaning and worth; European Animal Rights Appointment and this notice’s effects on infringements of Turkey’s practically.

Keywords: Right concept, animal rights, environment, protection

---

* Yard.Doç.Dr.Rüştü ILGAR Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı 17100-Çanakkale, email:ilgar@mail.com

GİRİŞ

Hak, hukuk tarafından korunan bir yarardır ve hak sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi veren, hak sahipleri arasında dağıtılan ve uygun bir şekilde her bireyin bu paylaşımında yer almasını sağlayan bir sistemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Rex, M. 1993). Hak kavramı insanın doğuşundan itibaren önceleri duygusal bir dürtü biçiminde belirmektedir. Hak kavramı ilk kez insan için uygulanmaya başlanmıştır. Bu edininim ilk kez dini inançlar ile olmuştur.. Asiller, soylular, derebeyleri, krala yakın aileler dışında birçok sıradan halk ve varoşlarda yaşayanlara verilen haklar nedeniyle dini eğilimler çok cazip hale gelmiş ve hızla yaygınlaşmıştır. Ancak Orta Çağda din, özgürlük veren değil, kısıtlayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağınaz totaliter anlayışlar hüküm sürmüştür. Bu kısıtlayıcı, insan haklarını engelleyici, baskıcı inanç sistemi, Rönesans ve Reform ile kilise duvarları arasından öteye gidememiştir. Batı dünyasında bunlar yaşanırken aynı yıllarda insan hakları doğu toplumlarında çok farklı boyuttadır. Köle, kadın ve çocuklara verilen birçok hak insan haklarının zirveye ulaştığı yıllar görünümündedir. Günümüzdeki anlamıyla insan hakları kavramı 1215'te *Hürriyet Fermanı (Magna Carta Libertatum)* ile tartışılmaya başlanmıştır. *Habeas Corpus Kanunu* ile 1699'da ilk defa dilekçe vb. hakkı elde edilmiştir. Ancak bu haklara kolay erişilmemiş. On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan *Amerikan Haklar Bildirgesi* ve ilk yazılı anayasa 1787'de Amerika'da doğmuştur. Fransa'da ise 2 yıl sonra 1789'da *Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirisi* resmi açıklamalarına kavuşmuştur (Kapani 1996, s.19). I Dünya Savaşı yıllarında ise uluslararası hukuk kişiyi (bireyi), henüz hak sahibi olarak kabul etmemekteydi (Doğan 2001, s.74). İnsan Hakları kavramı 26 Haziran 1945'te San Fransisco'da imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile ilk hedefine ulaşmıştır (Kepenekçi 2000, s.31-32). Ancak bahsedilen yıllarda Darwin'in doğal seleksiyon fikrinden etkilenen Hitler'in üstün Alman ırkı yaratabilmek için, kendi halkı içindeki sakat, kör, topal, kötü görünümlü Almanları öjeni kamplarına toplayıp imha etmesi, Yahudi ırkına akıl almaz mezalimi, Avrupa'yı Almanlaştırma ideali insan haklarına yönelik büyük darbelerdir. İlk *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* Newyork'ta 1948'de yayınlanmıştır. İki yıl sonra 1950'de *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* Roma'da Avrupa Konseyi tarafından ilan edilmiştir. Aynı yıllarda Türkiye'de demokrasi anlayışı ise oldukça ilginç bir görünüm ile karşımıza çıkmaktadır. Halkın kendi kendini yönetmesi diye tanımlanan "demokrasi" ye geçilmiştir. Hâkimiyetin kayıtsız şartsız halka verildiği demokrasi yıllarında herkesin hangi partiye oy verdiği bilinsin diye açıktan oy; buna karşılık oyların gizliden sayıldığı bir seçim sisteminin ve onun ürünü siyasi iktidarların denetiminde demokrasi kavramı mevcuttur.

Dünyada hayvan hakları kavramı insan haklarının yerleşme sürecinden sonra gelişen bir kavram olmuştur. Bir hayvan türünün doğuştan gelen, kendine özgü davranışlarını inceleyen Etoloji bilim dalı ortaya çıkmıştır.

I.YÖNTEM

Çalışma derleme eksenli olup; güçlüğün sezilmesi, problemin tanımlanması, gözlemlenebilir sınıyıcıların belirlenmesi ve değerlendirme ağırlıklı problem çözme metodu kullanılmıştır.

II. HAYVAN HAKLARI KAVRAMI

“Hayvan hakları” denildiğinde, insan gibi hak edinebilmesi ve miras edinimi gibi konular ifade edilmemektedir. Daha çok sürdürülebilir bir ekosistem için yaşamın homeostatik dengesinin korunmasında hayvanların sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürebilmesinin sağlanması akla gelmelidir. Çünkü hayvanlar da düşünür, hisseder, acı çekerler. Dünyanın en gelişmiş yarattığı, en yetkilisi insan olduğuna göre; insan, yetkinin getirdiği hak ve sorumluluk ile diğer hayvanları da korumak zorundadır. Bu amaçla uluslararası toplum bu gerekliliğın bir sonucu olarak 15 Ekim 1978’ de Paris’te *Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesini* ortaya çıkarmıştır. Bu bildiri kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1. Tüm hayvanlar eşit doğar ve eşit yaşama hakkına sahiptirler.
2. Tüm hayvanların saygı görme hakkı vardır. Bir tür hayvan olan insan, diğer hayvanları yok edemez. Hayvanları kendi çıkarı için karşılıksız kullanamaz.
3. Hiçbir hayvana kötü ve zalimce davranılamaz. Bir hayvanın öldürülmesi zorunlu ise bu, bir anda ve acı çektirilmeden yapılmalıdır.
4. Vahşi hayvanlar kendi doğal çevrelerinde yaşama ve çoğalma hakkına sahiptir. Eğitim amacıyla bile olsa vahşi hayvanlar özgürlüklerinden mahrum bırakılamaz.
5. Evcil hayvanlar, uyumlu bir biçimde ve özgürlük içinde yaşama hakkına sahiptir. İnsanların kendi çıkarları için evcil hayvanların yaşama koşullarında yapacakları her türlü değişiklik, haklara aykırıdır.
6. Evcil hayvanlar, doğal yaşama sürelerine uygun uzunlukta yaşama hakkına sahiptir.
7. Tüm çalışan hayvanlar (at, eşek...) iş süresinin sınırlandırılması, işin daha az yorucu olması, güçlerini artırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.
8. Hayvanlara fiziksel ya da psikolojik acı çektiren deney yapmak, hayvan haklarına aykırıdır.
9. Beslenmek için bakılan hayvanlar barındırılmalı, taşınmalı ve ölümleri de korkutmadan ve acı çektirmeden olmalıdır.

10. Hayvanlar, insanlar tarafından eğlence amaçlı kullanılamazlar. Hayvanların seyrettirilmesi ve hayvanlarla gösteri yapılması, hayvan onuruna aykırıdır.

11. Zorunlu olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi, yaşama karşı işlenmiş bir suçtur.

12. Çok sayıda vahşi hayvanın öldürülmesine neden olan safariler ve av partileri, hayvanlara karşı yapılmış bir soykırımdır. Doğal çevrenin kirletilmesi, yıkılıp yok edilmesi de soykırıma eşdeğerde alçakça bir davranıştır.

13. Hayvanların ölüsüne de saygı göstermek gerekir. Hayvanların öldürüldüğü şiddet sahneleri, sinemalarda ve televizyonlarda yasaklanmalıdır. Ancak hayvanlara yapılan saldırıları kınamak amacıyla olan filmlerde bu sınırlama yoktur (*Sungurbey İ., 1998, s.175*).

Bütün bu alınan ve uygulanmaya çalışılan kararlara rağmen, bir çok hayvanın yaşama alanı daraltılmakta (*Focus Dergisi, 2003, s.57-59*), bir çok hayvanın nesli tehdit altında bulunmakta, (*Anonim 1*) ölüm kalım mücadelesi verilmektedir. Ekosistemler tüm canlı ve cansız varlıkların bir tür etkileşim arenasıdır. Bu etkileşim doğanın bütünlüğü açısından da temel fonksiyondur. Hayvan hakları dendiği zaman, konunun asla evcil ve başıboş hayvanlarla kısıtlı olmadığını bilinmesi gerekir. Hayvan hakları av hayvanlarından, evcil ve yaban hayvanlara, kobay hayvanlardan besi hayvanlarına kadar, geniş bir açı içinde yeryüzündeki tüm hayvanların varolma ve yaşama hakkı vardır.

III. ÜLKEMİZ HAYVANLARI VE KORUMA TEDBİRLERİ

Hayvan hakları açısından güvercin ve kumrular için yuva ve yiyecek gereksinimini karşılayacak vakıflar kurulması, Doğu Anadolu'da yaşlıların anlata geldikleri yoğun kış şartlarında kurtların köylere inip insan ve koyun sürülerine zarar vermesini önlemek için dağlara et götürülmesi oldukça önemlidir. Benzer şekilde denize dökülen bir derenin aşağı kısımların taşlık ve çakıllık olmasına rağmen, sulama amacıyla suyunun tamamen kesilmesine, kadınların kumullar arasında böcek, karınca, kurtçuk vb. canlıların bulunduğunu bu suyun akışının engellendiği takdirde bu canlıların susuz kalacağı endişesiyle izin vermemesi oldukça önemlidir.

Günümüzde bu hassasiyet yasalarla ile düzenlenmiştir. Türkiye 2004 yılının Ocak ayında Hayvan Sağlığı ve Zabıtası ile ilgili düzenlemeye gitmiş (22.01.2004 tarih ve 5074 sayılı) altı ay sonrası ise Hayvanları Koruma Kanunu yürürlüğe koymuştur (24.06.2004 tarih ve 5199 sayılı). Kısaca kanundan çıkarılabilecek ve hayvan hakkı olarak algılanabilecek sonuçlar şunlardır:

a) Hayvanların kesimi, öldürülmesini dini kuralların gerektirdiği özel koşullar dikkate alınarak hayvanı korkutmadan, ürkütmeden, en az acı verecek şekilde, hijyenik kurallara uyularak ve usulüne uygun olarak yapılmasını

b) Hayvanların ekosistemlerinin canlıların kendi aralarında ve cansız çevreleriyle ilişkilerini bir düzen içinde yürüttükleri biyolojik, fiziksel ve kimyasal sisteminin devamının sağlanmasını

c) Tür olarak adlandırılan ve birbirleriyle çiftleşebilen ve üreme yeteneğine sahip verimli döller verebilen popülasyonlarının varlığının sağlanmasını

d) Evcil hayvanların insanlar tarafından kültüre alınmış ve eğitilmiş hayvanlara evde olumsuz muameleyle maruz kalmamasını

e) Sahipsiz, barınacak yeri olmayan veya sahibinin ya da koruyucusunun ev ve arazisinin sınırları dışında bulunan ve herhangi bir sahip veya koruyucunun kontrolü ya da doğrudan denetimi altında bulunmayan evcil hayvanların korunmasını

f) Güçten düşmüş hayvanların bulaşıcı ve salgın hayvan hastalıkları haricinde yaşlanma, sakatlanma, yaralanma ve hastalanma gibi çeşitli nedenlerle fizikî olarak iş yapabilme yeteneğini kaybetmiş binek ve yük hayvanlarına nasıl davranılacağı

h)Yabani hayvanların yaşamının devamının sağlanmasını, doğada serbest yaşayan evcilleştirilmemiş ve kültüre alınmamış omurgalı ve omurgasız hayvanları olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmesini

ı) Ev ve süs hayvanları, özellikle evde, işyerlerinde ya da arazisinde özel zevk ve refakat amacıyla muhafaza edilen veya edilmesi tasarlanan bakımı ve sorumluluğu sahiplerince üstlenilen her türlü hayvanın korunmasını

i) Kontrollü hayvanları, bir kişi, kuruluş, kurum ya da tüzel kişilik tarafından sahiplenilen, bakımı, aşıları, periyodik sağlık kontrolleri yapılan işaretlenmiş kayıt altındaki ev ve süs hayvanlarının yönetiminin gerçekleştirilmesini

j) Hayvan bakımevi oluşturularak hayvanların rehabilite edileceği tesislerin oluşturulmasını

k) Deney hayvanlarının, deney esnasında herhangi bir hayvanın acı, eziyet, üzüntü veya uzun süreli hasara neden olacak deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılmasını kontrollü hale getirilmesi

l) Hayvanat bahçelerini işletme sahipleri ve belediyeler doğal yaşama ortamına en uygun şekilde tanzim edilmesini ve ettirilmesini

m) Eğitici yayınlar ile TRT ve özel televizyon kanallarına ait televizyon programlarında ayda en az iki saat, özel radyo kanallarının programlarında ise ayda en az yarım saat eğitici yayınların yapılması zorunludur. Bu yayınların % 20'sinin izlenme ve dinlenme oranı en yüksek saatlerde yapılmasını

Hayvan hakları olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Ülkemiz Hayvanlarının Önemi

Ülkemiz hayvan türlerinin sayısı değerlendirildiğinde, Avrupa kıtasında yaşayanların 1.5 kat fazladır. Yani 80.000'nin üzerinde türe sahip olduğu varsayılmaktadır. Türkiye, biyolojik çeşitlilik açısından 120 memeli, 400'e yakın kuş türü, 130 kadar sürüngen, 400'e varan balık türüyle çok zengindir. Bu çeşitlilikte Türkiye'nin coğrafi yapısı önemlidir. Toplam 779.452 km² lik yüzölçümü, Alp Himalaya sistemine ait 2 büyük dağ silsilesi, Akdeniz, Karadeniz, Marmara, Ege Denizi ve adalar dâhil toplam 8.333 km² lik kıyı alanı, 906.000 ha'lık 200 doğal gölün, 380.000 ha'lık baraj göllünün bunun yanında akarsularında dahil olduğu, yüzey alanın % 1,6'sını kaplayan iç suları ile devasa bir ekosistem oluşu bu çeşitlilikte etkili olmuştur. Bu ekosistemde bazı hayvan türler insanla aynı besini paylaşma talihsizliğinden dolayı acı sona uğrayıp nesli tükenmiştir. Ülkemiz Miyosen formlarında o zamanın iklim koşullarının bir sonucu olarak yaşamış olan Zürafa, Gazel, Hipopotam fosillerine rastlanmışken; Pliyosen formlarında Mamut, Fil, Antilop fosilleri bulunmuştur (Demirsoy,1996). Batı, Güney Kuzeybatı ve Güneydoğu Anadolu'nun ormanlık ve sarp bölgelerinde yaşayan Anadolu Parsı (*Felis Pardus Tulliana*), Murat ve Karasu Havzaları'nda yaşayan Yaban Eşeği (*Eguus Hemionus Anatoliensis*), Doğu Akdeniz'de yaşamış olan Bataklık Baykuşu (*Ketupa Zeylonensis*, Hitit'lerin kutsal hayvanı Yabani Sığır (*Bos Primigenius*), Fırat ve Dicle kıyılarında, Maraş, Hatay, Çukurova bölgelerinde yaşamış ve iskeleti K.Maraş Müzesi'nde sergilenen Asya Fili (*Elephas Maximus*), Amik Gölü'nün kurutulmasıyla Türkiye'de soyları tükenen Yılan Boyun (*Anhinga Rufa*), Güneydoğu Anadolu'da yaşayan nesli tükendi gözüyle bakılan ancak 2004 kışında Şırnak'ta bir avcının tuzağına düşen Anadolu Kaplanı (*Panthera Tigris*), Türkiye'nin batısında ve güneyinde rastlanan Çizgili Sırtlan (*Hyaena Hyaeana*), Orta Anadolu'da yaşamış Mezgeldekin (*Tetrax Tetrax*) nesli tükenmiştir. (Memeliler: Demirsoy 1997, s.292).

Ülkemize özgü bazı türler ise nesli tükenmeyle karşı karşıyadır. Örneğin; Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Ahu diye adlandırılan Ceylan türü (*Gazella Sbgutturosa*), Anadolu'nun en eski sahiplerinden Ala Geyik (*Cervus Dama*), Anadolu ve Trakya'da yaşayan Kızıl Geyik diye bilinen Ulu Geyik (*Cervus Elaphus*), Kazdağları, Kuzey Anadolu dağlarında yaşayan Boz Ayı (*Ursus Arctos*), Yer Köpeği diye bilinen güney bölgelerimizde yaşayan Kuyruk Süren (*Herpestes Ichneumon*), yabani kedilerden Vaşak (*Lynx Lynx*) ve Sazlık Kedisi (*Felis Chaus*), denize ulaşan birçok akarsuyumuzda yaşayan Susamuru (*Lutra Lutra*), Akdeniz kıyılarımızdaki Büyük Kaplumbağalar (*Caretta Caretta*) ve yeşil kaplumbağa (*Chelonia Mydas*), Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgemizde yaşayan Step Vaşağı diye bilinen Karakulak (*Caracal Caracal*), Ceylanpınar ve Birecik çevresinde sürüngenlerinden Çöl Varanı (*Varanus Griseus*), Kuzey Anadolu Dağları'nda, Erzurum, Tunceli, Bingöl Dağları'nda Tendürek, Süphan, Aladağ, Sarıççek ve Cilo Dağları'nda Çengel Boynuzlu Dağkeçisi (*Rupicapra Rupicapra*), İç ve Doğu Anadolu'da Yaban Keçisi (*Capraa Eagagrus*), Yaban Koyunu (*Ovis Orientalis*), Doğu Bölgelerimizde yaşayan Kurt (*Canis Lupus*) türlerin nesli risk altındadır. Ayrıca çok sayıda uçucu tür örneğin; Tepeli Pelikan (*Pelecanus Crispus*), Küçük Karabatak (*Phalacrocorax Pygmeus*), Kara Leylek (*Ciconia Nigra*), Sibiry Kazı (*Branta Ruficollis*), Yaz Ördeği (*Marmaronetta*

Angustirostris), Dikkuyruk (*Oxyura Leucocephala*), Pasbaş Patka (*Aythya Nyroca*), Şah Kartal (*Aquila Heliaca*), Akkuyruklu Kartal (*Haliaeetus Albicilla*), Büyük Orman Kartalı (*Aquil Clanga*), Bozkır Kartalı (*Aquila Rapax*), Balık Kartalı (*Pandion Haliaetus*), Küçük Kerkenez (*Falco Naumanni*), Ulu Doğan (*Falco Cherrug*), Kara Akbaba (*Aegyptus Monachus*), Kızıl Akbaba (*Gyps Fulvus*), Huş Tavuğu (*Tetrao Mlokosiewiczzi*), Bildircin Kılavuzu (*Crex Crex*), Ada Martısı (*Larus Audouinii*), Sürmeli Kızkuşu (*Chettusia Gregaria*), Telli Turna (*Anthropoides Virgo*) gibi türleri nesli tükenme eğilimindedir (Demirsoy 1980, s.630, *Bilim ve Teknik Dergisi, Geçmişten Bugüne Anadolu'daki Hayvan Toplulukları, sayı 155, s.13-17 ve Çevre içerikli web sayfaları*).

Özellikle 1990'lı yıllarda hayvan türlerinin sanayileşmenin ve doğal kaynakların aşırı tüketimine bağlı olarak olumsuz etkilenme süreçleri artmıştır. Ülkemizde ve dünyadaki tükenme tehlikesi altında olan bazı hayvan gruplarının sayısı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 1. Ülkemizde ve Dünyada Nesli Tehdit Altında Olan Hayvanların Tür Sayıları

Hayvan Grupları	Hayvan Gruplarının Tür Sayısı		Türkiye'de Nesli Tükenen (A1) ve Tükenme Tehlikesi Olanların (A2) Sayısı	
	Dünya'da	Türkiye'de	A1	A2
Memeli Hayvanlar	4200	120	2	63
Kuşlar	9000	418	2	146
Sürüngenler	5115	93	1	43
Çift Yaşamlılar	3125	18	-	11
Balıklar	21000	368	-	50

(Kızıroğlu, 1993, s.58)

Dünyada ve ülkemizdeki bu kötü gidişin önüne geçilebilmesi tedbirlere alınması kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur. Ülkemiz hayvan haklarını gözetici yasal önlemleri bu çerçevede almaktadır. Türkiye, Ocak 1993 yılında "Dünya Doğayı Koruma Birliği"ne (*IUCN-International Union For Conservation Of Nature*) üye olmuştur. Aynı zamanda ülkemiz nesli tehlike altında olan yabancı hayvan ve bitki türlerinin neslinin devamını ve gelecek nesillere aktarımını sağlamak amacıyla, sürdürülebilir kullanımını temin etmek için CITES sözleşmesini katılmıştır (Anonim 2) 22 Aralık 1996' da sözleşme yürürlüğe sokmuştur. Yine Avrupa'nın yaban hayatı ve yaşama ortamlarının korunmasına dair BERN Sözleşmesi 09.01.1984 tarih ve 84-7601 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanarak ilgili resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir

(Anonim 3). Yine Türkiye 3.12.1982 tarihli Paris Protokolü'nde değiştirilmiş sekliyle RAMSAR Sözleşmesine Akit taraflar olarak 28.12.1993 tarih ve 3958 sayılı yasa ile uygun bularak onaylamış ve resmi gazetede yayınlayarak yürürlüğe sokmuştur (Anonim 4). Ayrıca 5074 ve 5199 sayılı hayvanları korumaya yönelik kanunları yürürlüğe koymuştur. 2000'li yılları ise hayvan haklarında koruma bilincinin yerleşmeye başladığı yıllar olarak nitelemek mümkündür (Hitchens 2002, Zamiska 2003, Keating 2003, Burnside 2002, Cullen 2001)

2. Ülkemizde Hayvan Hakları İhlalleri

İnsan haklarının henüz istenildiği ölçüde yerleşmediği ülkemizde hayvan haklarından söz edilmesi pek te gerçekçi olamaz. Ülkemizdeki hayvan hakları ihlallerinin başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

a) Yaşama mekânlarının daraltılması

Tarım alanı kazanmak için geçmişte ve günümüzde bilinçsiz bir şekilde çok değerli sulak alanlar kurularak ortadan kaldırılmıştır. Örneğin bu tür bir olumsuzluğa maruz kalmış olan ekosistemlerinden biri Amik Gölü'dür (T. Ç. V. Yayını, s.464). Göllerin kenarlarında kurulmuş sanayi tesisleri ve yerleşmeler buralardaki yaşam alanlarını olumsuz etkilemektedir (Sapanca, Hazar, Eber v.b.). Birçok sulak alanda, tarım alanlarının sulanması amacıyla çekilen aşırı sudan dolayı biyolojik çeşitlilik büyük ölçüde olumsuz etkilenmiştir. Nehir ve çaylar üzerine kurulan barajlarda bazı türlerin azalmasına sebep olmuş (larvası akarsulara bağlı olanlar), bunun yanı sıra larvası durgun sularda yaşayanların artmasını sağlamıştır. Bu tür bir etkiye bırakılmaya çalışılan bir başka alan ise Munzur'dur. Munzur Projesi kapsamınca 59 km boyunca uzanan toplam 8 baraj ve hidroelektrik santrali yapımı gündemdedir. Bu alan (Düzgün Baba, Munzur Baba) çok çeşitli floraya (227 endemik olmak üzere toplam 1518 tür envantere kayıtlı) ve faunaya (Yaban Keçesi, Boz Ayı, Vaşak, Kurt, Tilki, Çil Keklik, Kaya Kartalı, Kırmızı Pullu Alabalık) ev sahipliği yapmaktadır. Ekonomik kalkınma için düşünülen bu barajlar türlerin evlerini yıkacaktır. Yöre halkı da buna karşıdır. Bu amaçla basın açıklamaları yapıp UNESCO'yu göreve davet etmişlerdir (Anonim 5).

b) Beşeri üst yapı unsurlarının yaygınlaşması

İnsanoğlunun ayak bastığı her yerde canlılık olumsuz etkilenmiştir. Karayolu şebekeleri, enerji nakil hatları, hava alanları, demir yolları gibi tesisler tüm faunayı olumsuz etkilemektedir. Eğer Kuru dağı'ndan karayolu geçmeseydi Karaca neslinin daha az etkileneceği bir gerçektir.

c) Kirlilik

Ötrofikasyon, tarımsal girdiler ve çıktılar, biyolojik ve kimyasal mücadele, gürültü kirliliği, endüstriyel emisyonlar, madencilik işlemleri ve yanmadan kaynaklanan kirleticilerin troposferde belirli bir düzeyde bulunmasından sonra, bunlar kuru yaş depolama şeklinde yeryüzüne dönmektedir. Araştırma sonuçları kurşun, kadmiyum, bakır, nikel gibi ağır metaller, radyoaktif maddeler, evlerden çıkan zararlı maddeler,

madencilik atıkları, petrol ve gaz çıkarma atıkları, çimento fırın tozları, belediye fırın külleri ve çok sayıda küçük işyeri ile fabrikadan çıkan atıklar, katı atıklar içinde bulunan zararlı kimyasal maddeler parçalanmadan uzun süre kalabilen naylon, pet şişe vb. ambalaj maddeleri, tarım ilaçlarının su ile karıştırılarak eriyik hale getirilmesi ve püskürtme (pulverisation) yöntemi ile bitkilere verilmesi ya da yapay gübrelerin doğrudan serpmeye, su ile eriyik hale getirilmesi sonucu savunmasız hayvanların yaşamı tehdit altına girmektedir.

d) Ülkemizde ticari amaçlı kullanım

Doğal ortamından kopartılıp kafeslere konulan hayvanlar bulunmaktadır. Nesli tehlikede olan türlerin ticaretinin tüm dünyada kontrol altına alınabilmesi, bu türlerin devamı açısından gereklidir. Örneğin Deniz Atı ticareti yapan ülkeler listesinde Avustralya, Brezilya, Belize, Çin, Dubai, Ekvator, Mısır, Endonezya, Japonya, Kuveyt, Meksika, Yeni Zelanda, Pakistan, Singapur, İspanya, Tayvan, Tayland, ABD, Vietnam vardır. Listedeki ülkelerle beraber etnik Çin toplumu denizatlarını hem ithal hem de ihraç ederler. Çin en büyük kullanıcıdır (yaklaşık 60 milyon denizatı). Bunu Tayvan yani 3 milyon deniz ati kayıtlı ihracatı ile Hong-Kong ve Singapur 3 + 3 milyon ile takip etmektedir. Beyazlatılmamış denizatlarının kilosu 280\$; büyük ve beyazlatılmış denizatlarının kilosu 1200\$ civarındadır. Bir başka sorun ise tropikallerde yapılan akvaryum balıkçılığıdır. UNESCO'ya göre yasadışı hayvan trafiği nedeniyle etkileşim yoluyla 37 000 hayvan ve bitki tehdit altındadır (*All of Us 12, 1994, p.2*). Ülkemizde bu çerçevede ve henüz nesli tehlikede olan yabancı hayvanlardan saka kuşları oldukça dikkat çekicidir. Avrupa'da çevrecilerin yoğun tepkisine yol açan orkinos çiftlikleri Türkiye'de Orkinos çiftlikleri üzerine Antalya ve İzmir'de üretim yapan 4 tesis var. Bunların üretim kapasitesi 1800 ton civarındadır (*Tosun B. 2002*).

e) Evcil veya doğal yaşama ortamlarına tekrar uyum sağlayamayacak durumda olan hayvanları dışarı atmak

Ülkemizde sadece yaşlı insanlar için huzur evleri vardır. Ancak evcil karakterli hayvanlar iç güdüsel olarak evdekilere en ufak bir zarar verdiğinde, hastalandıklarında yada yaşlandıklarında ölümü için dışarı atılmaktadırlar. Örneğin yaşlanmış elden ayaktan düşmüş eşekler ölüme Eşek Adasına götürülüp bırakılarak terk edilmektedirler.

f) Denek Olarak Kullanma

Tedavi amacıyla bir hayvanı uyuşturmaksızın acı vererek müdahalede bulunmak, tedavi dışında organ veya dokularını almak. Bu hayvanlar arasında en çok kurbağalar, yılan türleri, fareler, tavşanlar, hemstırlar, kediler ve köpekler kullanılmaktadır. Kobay hayvanların kullanılması konusunda günümüzde oldukça fazla tartışılmaktadır. Sağlık ve tedavi açısından gerekli olmadıkça bir hayvana karşı zor kullanarak yem yedirmek, acı, ızdırıp veren yiyeceklerle alkollü içki, sigara, uyuşturucu ve benzeri yiyecek, içecekleri vermekte kanser veba olabilecek mi diye onlara virüsler enjekte edilmektedir. Hayvana tür özelliklerine aykırı hale getirecek aşırı derecede

hormon, yüksek dozda ilaç vermek, doping yapmak ve onları kobay olarak kullanmak. Hayvanları, deterjan ve kozmetiklerin geliştirilmesi ya da denenmesi amacıyla kullanılmasıdır. Ancak ne yazık ki bu çalışmalar gerekli veri tabanı oluşturulmadan gerçekleştirildiğinden deney de yapılmadan hayvanlar ölmektedirler. Yine birçok okulda kurbağaların solunum sistemi fotoğraf ile ya da maket ile gösterilse daha kalıcı olabilecek iken kesilerek gösterilmektedir. Öğrencilerin aklında da solunum sistemi yerine bir canlı hayvanın kesilmesi ve çöpe atılması kalmaktadır.

g) Sahipsiz hayvanları hiçbir neden yok iken imha etmek

Zehirleme uygulamasının bazı kamu kuruluşlarının gayri-resmi politikası olduğunu bilmekteyiz. Yüksek dozlarda striknin köftelere katılmakta ve sahipsiz köpeklerin bulunduğu bölgelerde araçlardan atılmaktadır. Oysa belediyeler zehirlemek yerine hayvanın hakkını almadan koruma altına alınabilecek alanlar tesis ederek onları besleyip barındırmak o belediyenin büyüklük ve gelişmişliğini gösterecektir.

h) Şiddete Maruz Kalma

Ayrıca hayvanlar, gerek kendi hemcinslerine gerekse farklı canlı hayvan türlerine karşı şiddet amaçlı eğitilerek dövüşe sevk edilmesi yine ülkemizde görülen bir başka hayvan hakkı ihlal türüdür. Sakat kalmalarına veya ölmelerine neden olacak şekilde dövüştürülmesi akıllardan silinmemektedir.

Deve Güreşleri hayvan haklarına yönelik yapılan bir müdahaledir. Dünyanın genelinde develer genelde yük taşımakta ve etinden yararlanmak üzere iki amaçla kullanılmaktadır. Oysa ülkemizde sadece ün yapmak, şan olsun diye deve beslenir ve develer güreştirilir. "deve güreşleri" ülkemizde kış sporu, eğlencesi olarak Çanakkale'den - Mersin'e kadar Akdeniz Bölgesinin de içine alarak Aralık, Ocak ve Şubat aylarında yerel tertip heyetleri tarafından yıllardır organize edilmektedir.

Ülkemizde boğaların güreştirme amaçlı spor diye addedilen, birbirlerine salıverilmesi sanıldığı ya da yanlış yansıtıldığı gibi hayvanlara eziyet verilerek güreş yapılan bir eğlence değildir. Burada esas gaye boğaların yaylalarda kendi başlarına kaldığında güreşip birbirlerine zarar vermemeleri için yapılmıştır. Tanışma merasimi dedikleri insanların kontrolünde güreşen boğalar, dağda tekrar güreş tutuşmayacaktır. Ancak daha sonra Doğu Karadeniz'de (Artvin ve civarında) amacını aşmış insanların görsel zevki için boğalar güreştirilmektedir. Boynuz darbeleriyle birbirlerinin karnını bile delmektedirler.

Ülkemizde daha çok kırsal alanda horozlar özel olarak yetiştirilip dövüş için eğitilirler. Genelde hint horozu denilen uzun boyunlu ve güçlü horozlar tercih nedenidir. Anadolu'nun bazı yörelerinde horozların mahmuzları ince eğe ile sivriltilir ve dövüş sırasında bacağına renkli kurdeleler ile çakı bağlanır (*Büyük Laroussse Sözlük ve Ansiklopedi, 1986*). Hatta bazen ayaklarına jilet bağlanarak dövüş sırasında horozlar göz, ibik gibi bölgelerinden ağır yaralar alması insanları daha bir mutlu etmektedir. Ülkemizde yaygın olmakla beraber Ege ve Akdeniz kırsalında oldukça fazladır.

i) Gelir Sağlamak İçin Toplayıcılık

Derilerinden kürk yapmak veya boynuz, tüy ve tırnaklarından yararlanmak amacıyla öldürülmektedir. Bazı hayvanların haşlanarak, yakılarak, suda boğularak veya elektrik verilerek öldürmesi de ülkemizde görülen hayvan hakları ihlallerindedir. İpek gömlek giymek uğruna Bursa ve çevresinde canlı olarak haşlanarak öldürülen ipek böceklerinin çığılıkları oldukça önemlidir. Yine Doğu Anadolu akarsularında elektrik verilerek yenilmeyecek yüzlerce küçük-büyük balık ve canlı öldürülmektedir. Kış aylarında Çorum, Çankırı, Kayseri, Sivas civarında kürk için yüzlerce tilki katliamı da ülkemizde bir başka hayvan hakları ihlali olarak gözlemlenmektedir.

Örneğin Trakya, Hatay, Adana ve Samsun'daki "*Helix Lucorum*" cinsi salyangoza Fransa, Belçika, İspanya, İtalya, İsviçre, Almanya, ABD ve Japonya tarafından büyük talep vardır. Türkiye'de yılda 1500 ton salyangoz ihracatı yapılmaktadır (Anonim 6).

Türkiye su kurbağası "*Ranaridibunda*" Trakya (Edirne, İpsala), Isparta, Antalya, İskenderun, İç Anadolu ve Güney Doğu'dan toplanmaktadır. Türkiye kurbağa bacağı ihracatı yapan ülkeler arasında Çin'den sonra dünya ikincisidir. Doğal ortamdan toplanan kurbağaların kafası makasla kesilip temizlendikten sonra yaklaşık 1300 ton kurbağa bacağı Fransa, İtalya, Belçika, Lüksembourg gibi ülkelere satılmaktadır. Bir kısım kurbağalar da canlı olarak satılmaktadır. Türkiye'de 5 firma kurbağa ihracatı yapmaktadır (Anonim 7).

Bunun yanında Müslüman ülkeler hariç birçok ülkede tüketilen yılan, domuz, kaplumbağa toplanması ve ihracı yapılmaktadır.

Av bir spor değildir olmamalıdır, av yaşamak ve yiyecek temini için yapılmalıdır. Ama ülkemiz koşullarında Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nden alınacak sporcu lisansı ile yivli spor silahı ruhsatı alma hakkı verilmesi oldukça üzücüdür. Doğadaki hayvanlar zevk için öldürülmektedir. Örneğin, Antalya Düzlerçamı, Muğla Gökova ve Muğla Adaköy'de bulunan av üretme istasyonlarında yetiştirilen Alageyikler Toros'larda (*Cervus Dama*) binlerce dolar karşılığında zenginlere boynuzlarını eşlerine götürebilmeleri için avlandırılmakta zevk için yapılan bu davranış nesli tehlikede bulunan hayvanlara zarar vermektedir.

j) Fiziksel Müdahaleler

Hayvanların usulsüz kesimleri sırasında birçok olumsuzluk yaşanmaktadır. Özellikle kurbanların mezbahalar dışında uzman olmayan kişilerce kesilmesi esnasında gözlemlenenler içler acısı manzaralar bir başka hayvan hakları ihlali ayıbımızdır. Burada usulsüz kesim ile hayvanın acı çekmesinin yanında insan sağlığı da tehdit altındadır. Açık alanlarda kesilen hayvanlar her türlü mikrobun bulaşabileceği bir ortamdadır. Yerel yönetimlerin bu konudaki çalışmaları yeterli olamamaktadır.

Ülkemizde iğdiş edilmesi ve hayvanların damgalanması oldukça yaygındır. Büyükbaş hayvanların (sığır, manda, deve, eşek, at v.b.) erkek olanlarının daha verimli

olması ve güçten düşmemesi için testislerinin büyük bir kerpetenle sıkılarak damarların kopartılması, böylece bu hayvanların cinsel isteklerinin ve üreme yeteneklerinin yok edilmesi ile iğdiş edilmektedir. Üzerinde hayvan sahibinin işaretinin bulunduğu demir bir levha ısıtılarak hayvana değiştirilir. Böylece demir levhadaki işaret hayvanın üzerine yanık izi olarak yerleşir. Daha çok danalara uygulanmakta olan bu damgalar hayvanlara büyük zarar vermektedir.

Çeşitli sebeplerle özellikle güzel ve etkileyici görülmesi avlanma esnasında çalıya takılmamasını sağlamak, sinek geldiğinde köpekler kuyrukları ve kulaklarıyla ilgilenmelerini engellemek, kurtlarla mücadele esnasında üstünlük kazanmalarını sağlamak için kuyruk ve kulakları kesilmektedir. Bu durumda ülkemizde görülen hayvan haklarına yönelik bir diğer önemli ihlallerdendir.

IV. SONUÇ

Hayvan haklarını savunmanın amacı, insan ve hayvanların eşit olmalarını sağlamak değil, hayvanların temel hak ve özgürlüklerini temin etmek, acı ve işkence çekmelerini, özellikle yavrulama zamanı öldürülmelerini, aç kalmalarını engellemek, basit zevkler için doğal ortamlarından koparılmalarını engellemektir. Hayvan haklarına bağlı kalmak, onları sevmek ve onlara karşı acıma duygusu beslemek, bir insanlık görevidir. Hayvanların en çok acı çektiği, insanların zulmüne uğradığı, aç ve sefil kaldığı ülkeler, yeryüzünün geri kalmış ülkeleri olması ise tesadüfi bir olay değildir. Hayvan haklarına saygı çağdaşlığın doğal bir sonucudur. Sorunların ve yanlışlıkların düzeltilmesi, insanların ahlâki normlarda birleşmesi ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla hayvan haklarının korunması için toplumlarda güzel ahlakın yerleşmesi gerekmektedir. Kısacası hayvan haklarını korunması insan hakları ve ahlaki normlar ile doğru orantılıdır.

Hak ve özgürlüklerin ulusal sınırları aşarak uluslararası bir sorun ve dava halinde ortaya çıkışında geniş bir kamuoyu hareketinin önyak olduğunu da görmekteyiz (*Giffard 2001, s.20*). Hayvan hakları da bu ölçütte değerlendirilmelidir. Karasal ve sucul ortam canlı hayatı korumacı tedbirleri ve yasal yaptırımlarının uygulanmasında asla tavizler verilmemelidir. Aksi takdirde kendilerini korumaktan aciz canlı türlerini gelecekte sadece hayvanat bahçesi yada fotoğraf albümlerinde görmek mümkün olacaktır. Bu da beraberinde ekolojik zincirin diğer halkalarını da etkilemektedir. Sonunda bu besin zincirinin bir halkasını da insanoğlunun kendisi oluşturmaktadır (*Ilgar 2002*).

Tüm insanlığın ortak değeri, erişmeyi amaçladığı ortak unsur hak kavramıdır. İnsanların ve insanlığın “ortak dili” olduğu düşünülen ve olmasına çaba gösterilen haklardır (*Gülmez 2001, s.4*). Hayvan haklarında da bu durum gözetilmelidir. Özellikle idari eylem ve işlemlerde, idareciye takdir yetkisi tanıyan düzenleyici icrai mevzuat olabildiğince sarih ve objektif olmalı ve idare edenin takdir yetkisini kullanırken, sübjektif veya değersel kriterlerle maksat saptırmasına cevap verecek unsurları içermemelidir (*Gölcüklü, Gözübüyük 1994, s.70-71*).

Korumaya alınmış sahalar 2000 yılında ülke genelinde %3'den en az %5 seviyesine çıkarılması hedeflenmiştir. Ancak bunda da başarı sağlanamamıştır. Doğal güzellikteki ve çevresel önem sahibi bölgeler (ulusal parklar, yaban hayat alanları, eski ormanlar, sulak alanlar) gelecek kuşaklara aktarılmak üzere korunacaktır. Yakınmaların yerinde incelenmesi ile güvence mekanizmasının etkinleştirilmesi amaçlanmıştır (*Genç 1997, s.57*) oldukça önemlidir.

V. KAYNAKÇA

- Anonim1 <http://milliyet.com.tr/2000/11/01/yasam/yas01.html> (10.12.2003)
- Anonim 2 20 Haziran 1996 tarih ve 22672 Sayılı Resmi Gazete
- Anonim 3 20 Şubat 1984 tarih ve 18318 sayılı Resmi Gazete
- Anonim 4 17 Mayıs 1994, sayı:21937, Resmi Gazete
- Anonim 5 Munzur Vadisi'ni ve Çevresini Koruma Kurulu Basın Açıklaması, 2002
- Anonim 6 <http://www.kenthaber.com/sayfalar/haberDetay.asp?ID=2585>
- Anonim 7 http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/04689
- ALL OF US 12, 1994. Illegal Wildlife Traffic, Environmental Education Dossiers, September, Barcelona, Spain, p.2
- BİLİM VE TEKNİK DERGİSİ, Geçmişten Bugüne Anadolu'daki Hayvan Toplulukları, sayı 155
- BURNSIDE M. W., 2002. Animal Rights Issues Impacting Fair Biz. Amusement Business, New York: Jul 29, 2002. Vol.114, Iss.30;Pg.3,2
- BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİ, 1986. "Horoz", C.V., (SPADEM et ADAGP), Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş.,İstanbul, s.5392
- CULLEN K., 2001. British Animal-Rights Group Targets Drug-Test Laboratory; [Third Edition]. Globe Staff. Boston Globe, Boston, Mass.: Jan 28,Pg.8
- DOĞAN, İ., 2001. "Modern Toplumda Vatandaşlık Ve İnsan Hakları", Ankara, Pegem Yayıncılık
- DEMİRSOY, A., 1996. Genel ve Türkiye Zoocoğrafyası, Ankara
- DEMİRSOY, A., 1997. Türkiye Omurgalıları Memeliler, Ankara
- FOCUS DERGİSİ 2003. Şubat 2003, Sayı:112414, Sayfa 57-59

GENÇ, M. 1997. "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri, Uludağ Üniversitesi", Bursa

Haklar Ve Özgürlükler Antolojisi, 2000. Editör: Coşkun Can Aktan, Nurol Matbaacılık, Ankara

HITCHENS C., 2002. Political Animals The Atlantic Monthly, Boston, Nov 2002, Vol.290, Iss.4; Pg.111

ILGAR, R., 2002. "Çanakkale Boğaz Ekosisteminde Ekonomik Değeri Olan Canlı Türlerine Yönelik Eylemler" Türkiye Kıyıları 02, Türkiye Kıyı ve Deniz Alanları IV Ulusal Konferansı, 5-8 Kasım 2002, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir

KEATING S. K., 2003. Animal Rights & Wrongs The American Legion. Washington: Nov 2003, Vol.155, Iss.5; Pg.18

KIZIROĞLU, İ., 1993. "Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri ve Karşı Karşıya Buldukları Tehlikeler", Çevre Sorunları Sempozyumu Ankara: Bizim Büro Basımevi

GIFFARD, C., 2001. "İşkencenin Rapor Edilmesi El Kitabı", (Çev: Orhan Kemal Cengiz), Egetan Basım Yayım Dağıtım, İzmir

SUNGURBEY İ., 1998. "Hayvan Hakları" İstanbul. s 175

GÖLCÜKLÜ F. ve GÖZÜBÜYÜK, Ş. 1994. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması", Ankara

GÜLMEZ, M., 2001. "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi", Todaie Yayını, Ankara

KAPANİ, M., 1996. "İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları", Bilgi Yayınevi, Ankara

KEPENEKÇİ, Y., 2000. "İnsan Hakları Eğitimi", Anı Yayıncılık, Ankara

REX, M., 1993. A System of Rights, Clarendon Press, Oxford, UK

TOSUN, B., 2002. <http://www.ntvmsnbc.com/news/187138.asp?cp1=1#BODY> (Erişim 13.10.2005)

TÇV 1996. Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara

ZAMISKA N., 2003. *Globe Correspondent* Animal Rights Group Pickets Circus Protesters Allege Abusive Conditions; [Third Edition] Boston Globe Boston, Mass: Jul 5, Pg.5